

מהכפר לעיר שינויים במסורת העדה

מבוא

כפרי ביתא ישראל היוו תנאי הכרחי לקיום מסורת העדה ברבדים רבים. מצוות ההרחקה מן הגוי, מגורים נפרדים לאישה הנידה, רחיצה תכופה בנהר, והובלה בלעדית של חיי הדת על ידי הקייס הפכו את החיים בכפר לבלתי נפרד מקיום המצוות. אמנם העלייה לישראל השפיע רבות על מסורת הקהילה, אך בקהילות רבות תהליכי העיור התחילו לפחות כמה שנים לפני העלייה לישראל. יש אף המעידים על שינויים במסורת הקהילה כבר בהכנה לעלייה באדיס אבבה כנראה בהשפעת השליחים הישראליים ומסורת חז"ל. האם ביתא ישראל סיגלו שינויים למסורתם במעבר מהכפר לעיר? האם נוצרה מסורת הלכתית להתמודדות עם שאלות קיום המצוות במצב העירוני? יש שרואים בכך חלק אורגני בתפיסת התורה שבעל פה אצל הקייסים הפועלת

בסוגיה זו ננסה להעמיק בכללי ההתפתחות והשימור של מסורת קהילת ביתא ישראל

הדעות:

- (1) **רק העלייה לישראל גרמה שינוי משמעותי:** תהליך העיור התרחש בעיקר בארץ וכלל מעבר למסורת חז"ל ולא התאמת מסורת העדה.
- (2) **אין שינוי:** בתודעת הקייסים מעולם לא שינו ביתא ישראל את מסורתם, כל שינוי נתפס רק כאילוץ זמני של דיעבד. (לדעת (יוסי זיו)
- (3) **הנהגה במציאות משתנה:** הקייסים ידעו להנהיג ולפסוק הלכה בהתאם למציאות החיים כדרכה של תורה שבעל פה הנדרשת לפסוק הלכה לחיים משתנים. חיי הקהילה עברו תהפוכו בנסיבות היסטוריות, כגון רדיפות ה"קפו כאן" באתיופיה. במיוחד בעלייה לישראל והמפגש עם מסורת חז"ל והתרבות הישראלית, שהשפיעו רבות על אופן שמירת מסורת הקהילה.

עמדה 1: (דובי)

תהליך העיור התרחש בעיקר בארץ וכלל מעבר למסורת חז"ל ולא התאמת מסורת העדה

כמעט ולא היו תהליכי עיור בקרב יהודי אתיופיה. שמירת מסורת וחיי קהילה היו רק באזורים הכפריים. התאמת המסורת של יהודי אתיופיה לחיים עירוניים החלה למעשה רק עם היווצרותם של ריכוזים עירוניים של יהודי ביתא ישראל בארץ. אבל התאמה זו התנגשה עם תהליך נוסף - עם הקונפליקט ההלכתי בין מסורת ביתא ישראל באתיופיה לבין המסורת ההלכתית המבוססת על השולחן ערוך. הרב ד"ר שרון שלום, בספרו 'מסיני לאתיופיה' (הוצ' ידיעות 2012) פרס בפנינו השוואה מקיפה בין המסורת של העדה כפי שנהגה באתיופיה לבין ההלכה המבוססת על השולחן ערוך. יש בספר דוגמאות מאלפות להתמודדות של מסורת העדה עם החיים בסביבה עירונית בישראל ודוגמאות לדילמות ולקונפליקטים בין שתי המסורות והצעות לגישור ביניהן. אני מניח שהחיים בארץ עושים את שלהם ובדור הבא ינהגו רוב מכריע של בני העדה, בוגרי החינוך של מדינת ישראל, לפי מנהגי כלל ישראל.

עמדה 2: בתודעת הקייסים והקהילה מסורת התשוב"ע לעולם לא משתנה גם אם יאלצו זמנית להתנהג אחרת

מעולם לא נתקלתי בקייס שמנסה לגשר בין מסורת אבותיו למציאות החיים. לפי הבנתי, בתודעת הקייסים המבוגרים ההלכה אינה ברת שינוי. גם כאשר יסכימו בדיעבד לשינוי, כגון: השארת נידה בבית, אמנם בחדר אחר אך לא מחוץ לבית, שמירת שלושה או ארבעה דורות בזמזם ולא שבעה דורות, ביקור במחלקת יולדות בבית חולים (בדרך כלל יעמדו במסדרון מחוץ לחדר) וכדומה. הם ינהגו כך הלכה למעשה, אך לא יצהירו שיש לשנות את ההלכה האתיופית המסורתית, שעברה מדור לדור. מהיכרות ארוכת שנים עם רבים מהקייסים, אני מבין שהם תופסים את מסורת אבותם כסוג של תורה שבכתב שאין בסמכותנו לשנות בה אפילו קוצו של יו"ד. מבחינה זו, דומה ההלכה האתיופית להלכה הקומראנית. בברכת והשיב לב אבות יוסי

עמדה 3: הקייסים ידעו לשנות את התורה שבעל פה וכמה דוגמאות לנושא. (ליאור גלוהר)

במחילה, אני חולק על דעתו של מורי ורבי יוסי בנושא האמור.

כידוע, כהני בית ישראל בצפון אתיופיה מצאו פתרון הלכתי מבריק למציאות האקלימית השונה הקיימת בה. מאחר ועונת הגשמים באזור אקסום חלה בחודשים יוני-ספטמבר [1], ציינו את חג השבועות פעמיים בשנה: פעם ב"ב לחודש סאנה, בסביבות חודש יוני במלאת חמישים יום לספירת העומר לפי שיטת בית ישראל, ופעם שנייה ב"ב לחודש ח'דר, בסביבות נובמבר כשיש חיטה בשלה לקצור ולהביא לכהן.

פתרונות הלכתיים נוספים נדרשו כהני בית ישראל למצוא אחרי שהקהילה חרבה בשנות הכפון קן. אם זכרוננו אינו מטעני היו נזירים יהודים ששבו ונשאו נשים אחרי הכפון קן, בבחינת 'עת לעשות להשם' - הפרו תורתך.

כפי שהוזכר כאן, נקודת שבר הלכתית שלישית התחוללה בעקבות העלייה לישראל. כהני בית ישראל שמרו בקנאות על ההלכה שהכירו, ובה בעת שלחו את בניהם לקבל חינוך תורני במוסדות רבניים, גם במחיר הכבד של סירוב הבנים לאכול משחיטת אבותיהם. זאת ממש כעקביא בן מהללאל) משנה, מסכת עדויות, פרק ה, משניות ו'-ז (שעמד על המסורת ההלכתית המוכרת לו, אך הורה לבנו לדבוק במסורת ההלכתית של שאר החכמים. למעלה מכך, רבים מעולי "מבצע שלמה" נדרשו לטוס לישראל בעיצומה של השבת ושל חג השבועות לפי מניין בית ישראל, בעוד שבשנת 1848 ציין אבא יצחק כי "השבת היא מסך שמונע מאיתנו להפליג בים". בהגיעם לישראל מצאו כאן חברה מפולגת בה הרוב לא מקפיד על שמירת שבת, על טהרה ועל לשון נקייה, ומיעוט צעקני מפקפק ביהדותם ובייחוסם מתוך בורות.

שלושת המקרים שמניתי מעידים לדעתי כי כהני בית ישראל שמרו על התורה שבעל פה במובנה המקורי כתורת חיים חיה ובוועטת, המעניקה להם את הסמכות לפסוק הלכה לפי נסיבות החיים המשתנות. זאת בדומה להשקפת חז"ל וכמתחייב ממהותה של תורה שבעל פה. גם כשיש אי התאמה בין המסורת ההלכתית המוכרת לבין פסוק כזה או אחר במצהף קדוש (ספר היובלים למשל), יש לדבוק בהלכה ולא להרהר אחר פסיקת החכמים (ממש כמתואר במשנה, מסכת עבודה זרה, פרק ב' משנה ה.)

נכון, פה ושם ניתן למצוא בהלכת בית ישראל מסורות התואמות השקפות הלכתיות קדומות שנדחו ע"י חז"ל, אך ההשקפה היסודית של בית ישראל אודות עצם טיבה של התורה שבעל פה תואמת לדעתי את זו של חז"ל.

הקשר: יוסי זיו

דומני שאין כאן מחלוקת. ברור שיש להתאים את חג הביכורים לעונת הקציר, שאם לא כן, מה יובא לכהן? אין קציר בסיוון! איני מכיר שינוי הלכתי משמעותי שנגרם כתוצאה משנות הרעב הגדול) הכפז קן - 1888 (1892). השבר הגדול של הקייסים עם היחשפותם להלכה הרבנית בישראל אינו מעיד כלל ועיקר על גמישות הלכתית.

תמיכה: באדיס אבבה לקראת העלייה שלנו בישראל מסורת חז"ל במהנגם

התחלתי את תשובתי הקודמת במשפט 'כמעט ולא היו תהליכי עיור בקרב יהודי אתיופיה' ומכאן שלא נוצרו קהילות וחיי קהילה עירוניים באתיופיה. באדיס אבבה חיו תמיד יהודים שהגיעו מהאזורים הכפריים אבל הם לא התגבשו לקהילות. בתקופת ההכנות למבצע שלמה התרכזו באדיס כ-14,000 יהודים שהתפזרו ברחבי העיר ולא התגבשו לקהילות וממילא לא יכלו להיווצר בהם מנהגים. יונה בוגלה שחי כל חייו הבוגרים באדיס נהג להתפלל בבית הכנסת הקטן של הקהילה העדנית.

בשנות העשרים והשלושים, עד הכיבוש האיטלקי, התקיים בית ספר יהודי באדיס בהנהלת תמראת עמנואל אולם לא ידוע לי על התגבשות קהילה סביבו. בסוף 1953 הקים הרב שמואל בארי, שליח המחלקה התורנית של הסוכנות, בית ספר וסמינר למורים שפעל כארבע שנים וגם סביבו לא התפתחה קהילה. למדו שם גם כמה קייסים ולמיטב ידיעתי הם שילבו בתפילות שהתנהלו לפי הנוסח האורתודוקסי המקובל גם קטעי תפילות לפי מנהגי העדה.

שילוב דומה נעשה בסמינר למורים שקיימנו באמבובר ב-1976. קטעי תפילה לפי מסורת ביתא ישראל (בגעז) עם התפילה לפי הנוסח המקובל בעדות ישראל (ספרד).